

MAGYARORSZÁG ALKALMAZKODIK AZ ÚJ GAZDASÁGI HELYZETHÉZ

Magyarország az új helyzethez, a megváltozott nemzetközi körülményekhez való alkalmazkodás, ennek kapcsán pedig az intenzívebb, a minőséget előtérbe helyező gazdálkodásra való átállás napjait éli. Az elmúlt, 1979. esztendő ennek az átállásnak a jegyében telt el, s ennek megnyilatkozása volt a júliusi áremelés is. Az MSZMP KB-ának év végi ülése ennek a munkának a mérlegét készítette el, hogy annak alapján meghatározza a jövő évi feladatokat. November 1-én a Magyar Közlöny című hivatalos lap nyilvánosságra hozta a minisztertanács és a minisztériumok rendeleteit, amelyek a gazdasági mechanizmus egész új rendszerét teremtették meg, azzal, hogy ezt az új rendszert január 1-étől alkalmazzák. Mindezt kiegészítik a márciusra összehívott XII. kongresszusra való készülődés irányelvei, amelyek célja össznépi vitát szervezni az eddigi fejlődés mérlegének elkészítésére és a következő öt esztendő feladatainak megfogalmazására, az új ötéves terv kidolgozására. E hatalmas munkából világítanánk meg néhány mozzanatot, már amennyire ehhez kereteink és lehetőségeink módot adnak.

Az átállás indítékai nyilvánvalóak: az ország a fejlődésnek abba a szakaszába jutott, amikor a meglévő eredmények fenntartása és a továbbhaladás az eddiginél keményebb munkát és nagyobb erőfeszítést igényel. Be kell fejezni a minőségi elemeket előtérbe helyező gazdálkodásra való átállás korábban megkezdett folyamatát. Ennek azonban számos vonatkozása van és maga is sokrétű. A változtatást sürgető tényezők közül mi csak kettőt emelnénk ki: az ország külkereskedelmi helyzetének romlását és a munka termelékenységével kapcsolatos problémákat.

A külkereskedelmi pozíciók azért gyengültek, mert az egész külkereskedelmi szerkezet lényeges, mondhatnánk, forradalmi megváltozása ellenére sem változott a KGST-n kívüli piacra való kivitel szerkezete, az árárányok viszont szakadatlanul romlottak a magyar gazdaság rovására. A radikális szerkezetváltozásról tanúskodik, hogy az ország külkeres-

kedelmében a mezőgazdasági és élelmiszeripari cikkek — amelyek a két világháború között az export 60 százalékát tették — 20—25 százalékra zsugorodtak. A háború előtti exportnak mindössze 13 százaléka volt ipari késztermék, most viszont a kivitelnek több mint a felét gépek és ipari fogyasztási cikkek képezik. A mezőgazdasági termékek visszaszorulása és az iparcikkek, főleg gépek térnyerése azonban csak a KGST-piacra jellemző, mert a világgpiaci „nyílt vizeken” alig változott az ország külkereskedelmi helyzete: az export felét a hatvanas évek végén is a mezőgazdasági cikkek tették ki, részben feldolgozatlan termék, két-harmadrészt pedig élő állat, illetve állati termék.

Mindezt csak tetézte, hogy a nemzetközi cserearányok szakadatlanul rosszabbodtak a magyar cikkek rovására. Az ötvenes években a KGST-n kívüli kereskedelemben tartósan 25 százalék körüli cserearányromlás következett be. 1949—1957-ig 1—3 százalékos javulás volt ugyan, mivel a KGST-n kívüli behozatali cikkek ára 2—8 százalékkal, a magyar kiviteli cikkek árszintje viszont csak 1—5 százalékkal csökkent. Azóta azonban a cserearányok rosszabbodása meggyorsult, ami magyarországi becslések szerint annak tudható be, hogy termékeik fele minőség és korszerűség szempontjából messze elmarad a világszínvonalától, illetve csak az egy ötödük felel meg a világgpiaci követelményeknek. Ennek meg egyéb tényezőknek — köztük a mezőgazdasági termékek rovására történő áreltolódásnak — a következménye, hogy az utóbbi öt év alatt a magyar külkereskedelemben mintegy 20 százalékos cserearányromlás következett be, így aztán ugyanannyi importcikkért egy ötöddel több árut kell exportálniuk, mint néhány évvel ezelőtt, 30—40 százalékkal többet, mint 1949—1951-ben, sőt — ami leginkább illusztrálja a helyzet súlyosságát — 50—70 százalékkal többet, mint az első világháború előtt.

A munkatermelékenységről pedig elég annyit mondani, hogy a pusztán vagy túlnyomórészt mennyiségre termelés, az állandó munkaerőhiánnyal jelzett pazarló gazdálkodás a munkaerővel — amit a vállalatok jövedelemelosztási rendszerének számos eleme is táplált — a munka termelékenységének viszonylagos lemaradásával járt. Az egy foglalkoztatottra jutó termelés évi átlagos növekedése az állami iparban 1951—1955-ben több mint a tízszerese volt a szövetkezeti ipar növekedésének (4,8:0,3 százalék), viszont már 1961—1965-ben a szövetkezeti ipar termelésének növekedése gyorsabb volt az állami iparénál (6,3:4,9 százalékkal). Az 1976—78-ban az arány tovább romlott az állami ipar rovására; ezekben az években a szövetkezeti iparban az egy foglalkoztatottra jutó termelés évi átlagos növekedése 7,5, az állami iparban pedig 5,8 százalék volt.

A munkatermelékenység emelkedésének más adatokkal is illusztrálható lemaradása a nemzetközi gazdasági válsággal súlyosbított külkereskedelmi pozícióromlással együtt kényszerítette ki az átalakulásnak a mostani nagy munkáját, amelyről részletesebben szólunk.

II.

Mint már mondtuk, a készülő mélyreható változások előjele volt a júliusi áremelés. Magyarországon ugyanis az árak jelentékeny része évek óta nem változott. Ezt persze csak úgy lehetett szavatolni, hogy az önköltség meg a termelési költségek közötti különbözetet állami ártámogatás formájában megkapták. 1977-ben pl. a 20 milliárd forint értékű energiafogyasztáshoz 9 milliárd állami dotáció járult. Vagy vegyük példának a tejet, amelynek árát tavaly júliusban 5 forintról 6 forintra emelték, holott a költségei literenként csaknem 9 forintot tesznek ki. A következmény persze az lett, hogy eltolódtak az árarányok, nem bontakozhattak ki az értékarányos árak, nem tisztázódhatott, mi a tényleg kifizetődő gazdaságos termelés stb. Nem is szólva az olyan abszurdumról, hogy pl. a behozatali alumínium állami támogatása miatt kifizetődőbb volt behozatali, mint hazai anyagból készíteni a konzervdobozokat.

Ezen változtatni kívánva a júliusi áremeléssel megtették az első lépést az értékarányosabb árak kialakítása felé. Ekkor ugyanis az élelmiszerek árszínvonalát átlagosan 20 százalékkal — ezen belül a kenyér árát 50, a tokehús árát 30, a cukor árát 23 százalékkal — a mosó- és öblítőszer-ek, a szappan árát átlagosan 19, a cipő árát 27, az épület- és faanyag árát 12 százalékkal növelték, a személygépkocsik átlagosan 20 százalékkal drágultak, a színházi, a mozi és a cirkuszi helyárak pedig 30 százalékkal nőttek stb.

Kezdetől fogva nyilvánvaló azonban, hogy nem az áremeléستől kell várni a javulást, hanem mélyreható változásokat kell eszközölni, amelyek az értékarányos árak kialakulását is lehetővé teszik. Ezeknek az változásoknak is csak két vonatkozását említenénk meg: a gazdasági szerkezet átalakítását és a gazdasági mechanizmus módosítását, amivel serkenteni, sőt lehetővé kell tenni ezt a szerkezeti átállást.

A szerkezeti átalakítás egyik iránya a kőolaj és származékai felhasználásának visszaszorítása a nehéziparba. Magyarországon, éppúgy mint világszerte az 1960-as években, ésszerű megfontolásból a költséges szénbányászat helyett áttértek az olajszármazékokkal fűtött erőművek tervezésére. 1973 után azonban ismét olcsóbb lett a szén, és ezért döntöttek úgy, hogy erőműveiket a dunántúli szénmezőkön létesítik. Ezzel párhuzamosan gyorsított ütemben épülnek a szénbányák, és intenzívebb lesz a szénlelőhelyek kihasználása. A gépiparban ez a szerkezeti átalakítás egyre inkább a gazdaságtalan termékek megszüntetését szorgalmazza. Már korábban megtörtént, hogy leállították a Csepel motorok gyártását. Átalakították a budapesti Vöröscsillag Traktorgyár egész termelési szerkezetét, az Ikarus termelésének fokozása érdekében pedig a Csepel Autógyár abbahagyta az 5 tonnás teherkocsik gyártását. Ezt kísérte a korszerű termelés bevezetése, mint például Ózdon az oxigénbefúvós acélgártás, a Lenin Kohászati Művek új acélművének üzembe helyezése, a konverteres és elektroacélgártás megkezdése, olyan új termékek piacra dobása, mint

a numerikus szerszámgépek, a Minimat automata mosógépek, a jobb minőségű, pontosabb, értékesebb csapágyak, stb. A további átalakítás ezeknek a korszerű és munkaigényesebb termékeknek a még fokozottabb előtérbe helyezését célozza. A könnyűiparban a szerkezeti átalakítás ugyancsak a nem gazdaságos termelés felszámolása felé halad. Így például a leggazdaságtalanabbnak ítélt cikkeket, a teljes paletta 10 százalékát többé nem gyártják. Ezt kiegészíti az a törekvés, hogy kevesebb munkással ugyanolyan eredményt érjenek el, mint például a Pamutnyomóipari Vállalatban, ahol ma már 5000 emberrel kevesebben adják ugyanazt a termelési értéket.

A gazdasági mechanizmus változását pedig a magyarországi ismertetőik így összegezték: 1) az árrendszer és az ármechanizmus továbbfejlesztése azért, hogy a nyereség a nemzetközi versenyképesség függvényében mind jobban kifejezze a gazdasági hatékonyságot; 2) a vállalati jövedelemszabályozás és érdekeltégi rendszer olyan irányú változása, amely a jól dolgozó vállalatoknak kedvez, azoknak viszont, amelyek nem tudnak felzárkózni a megváltozott feltételek nehezebb követelményeihez, nem nyújt tartósan kedvezményeket; 3) a módosult bérszabályozás, amely jobban kapcsolódik a teljesítményekhez, ami lehetővé teszi, hogy a haladást gátló egyenlősdíj törekvések háttérbe szoruljanak; 4) a fejlesztés olyan változatai kerülnek előtérbe amelyek lehetővé teszik a termelési szerkezet korszerűsítését, ezzel a gazdaságos export növelését. A változások három irányvonaláról — az árrendszer módosulásáról, a vállalatok új jövedelemelosztási rendszeréről és a munkaerő-gazdálkodás új irányzatáról — külön szólnánk, legalább vázlatosan.

Az árrendszer módosulása. Az új árrendszer négy döntő célt tűz maga elé: 1) elősegíteni a fogyasztói árak értékarányosabb alakulását, tehát színvonalát és arányait közelebb hozni a társadalmi ráfordításokhoz és ezzel ösztönözni a fogyasztás gazdaságosságának javítását; 2) biztosítani a fogyasztói és a termelői árak alakulásának szoros kapcsolatát, hogy a fogyasztói árszint haladja meg a termelői árszintet, és erőteljesen korlátozódjék a fogyasztói árpreferenciák (ártámogatások) igen széles köre; 3) olyan versenyárakat kialakítani, amelyek kiállják a nemzetközi értéktétel próbáját, tehát szavatolni, hogy a belföldi és a nemzetközi árarányok szoros kapcsolatba kerüljenek egymással; 4) növelni az ármechanizmus rugalmasságát, hogy ily módon az árak jól tükrözzék a keresletkínálat változásait. A fenti célok elérésére bővítették a szabad árkategóriába tartozó áruk körét. Ezentúl már csak az energiahordozók és a villamosenergia ára tartozik a kötött árak csoportjába, a termelői árak körében. A fogyasztói áraknál is szélesedik a szabad árforma és kiterjed a termékek 60 százalékára. Az elképzelés szerint az új árrendszerben az ipari termékek 70—75 százalékában gyakorlatilag már a nemzetközi versenyárak érvényesülnek majd. Ezt kiegészíti a valuta árfolyam módosítása, olyképpen, hogy 1980. január 1-ével a dollár induló árfolyama 34 forint.

Az új jövedelemelosztási rendszer. A módosítások célja kedvezőbb helyzetbe juttatni a jobban gazdálkodó vállalatokat. Ennek eszköze elsősorban az, hogy a vállalatok jövedelmét az eddiginél nagyobb arányban központosítják, de a hátramaradó résszel a vállalatok önállóbban rendelkezhetnek és már maga a központosítás is olyan formában történik, hogy gazdaságosabb termelésre, ügykezelésre serkenti a vállalatokat. A vállalatok nyereségének fokozottabb központosítása érdekében a nyereségadó 40 százalékról 45 százalékra, a városi és községfejlesztési hozzájárulás 6 százalékról 10 százalékra emelkedik, úgy hogy az állam a vállalati nyereség több mint 60 százalékát központosítja. Annak érdekében azonban, hogy ez a központosítás differenciáltabban történjen, 1980-tól módosul a részesedési alap progresszív adórendszere, oly értelemben, hogy az átlagosnál kedvezőtlenebb eredményt elérő vállalatok adója gyorsabban, a jövedelmezően működő vállalatoké pedig kevésbé növekszik. Nagyon lényeges eleme az új rendszernek, hogy csökken az állami támogatás mértéke és szerepe a jövedelemszerzésben. Az új jövedelemszabályozás általában arra épül, hogy az árrendszer alakulásával összhangban a támogatási igény a minimumra csökkenjen. A vállalatok önállóságát fokozó újdonságok között pedig elég megemlíteni a most létesítendő vállalati árkülönbözeti tartalékalapot, amelynek célja lehetővé tenni a vállalatok alkalmazkodását a megváltozott árrendszerhez.

Új szempontok a munkaerő-gazdálkodásban. Ennek egyik része az ide visszaható egész átszervezés, amely a vállalatokat érdekeltté teszi a munkaerővel való jobb gazdálkodásban. Ennek hatására a magyarországi vállalatokban máris megindultak az átcsoportosítások, az átképzés más munkahelyekre, a más vállalatokba való áthelyezések stb. A béreket egyre inkább függővé teszik a vállalati teljesítményektől. Ennek keretében jelentősen szélesedik a teljesítménytől függő bértömeg szerinti bérezés. A korábbi években a gazdálkodó egységeknek mintegy a fele tartozott ilyen bérszabályozási formába, 1980-tól viszont a vállalatok és szövetkezetek mintegy 75 százaléka tartozik ide. Még ennek keretében is a teljesítménybéreket igyekeznek az eddiginél jobban a jó minőségű, takarékos munkához, a vállalatok eredményéhez kötni. Az ésszerűbb munkaerőgazdálkodás irányában hat az is, hogy a vállalatokat létszámcsökkentésre serkentik, olyképpen, hogy az ebből származó vállalati bérmegtakarítás egy részét adómentesen felhasználhatják a vállalati bérszínvonal növelésére.

III.

A megindult nagy átalakulásnak és az ezzel járó intenzív munkának félévi eredményeit a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága december végén összegezte, egyben meghatározva a soron következő feladatokat is. Az összegezés lényeges mozzanata, hogy a MSZMP

Központi Bizottsága elég elmarasztalóan szólott erről a munkáról, leszögezve, hogy „a szükségesnél és a lehetségesnél kisebb mértékben javul a termelés hatékonysága, versenyképessége és a termékszerkezet”, fokozottabb munkára, még intenzívebb tevékenységre serkentve ily módon a pártszervezeteket és a magyarországi kommunistákat.

De nemcsak a Központi Bizottság ülésén elhangzottak, hanem a tavalyi tervteljesítés adatai és az ideai tervfeladatok meghatározása is arra utal, hogy nagy fába vágták a fejszét Magyarország dolgozói. Ezt mutatja különben az is, hogy az átállás nagy munkája miatt 1979-ben szerényebb eredményekkel kellett megelégedniük, mint az előző években. Így például az ipari termelés növekedésének mérséklődése miatt az előirányzott 3—4 százalék helyett csak 1—1,5 százalékkal nőtt a nemzeti jövedelem, ezért a belföldi felhasználást a tervezett 1 százalékkal szemben mintegy 4 százalékkal kellett csökkenteni. Súlyosbító körülmény, hogy a kedvezőtlen időjárás miatt a növénytermelés 2—3 százalékkal csökkent. Ennek tudható be, hogy évek óta először voltak kénytelenek megállapítani: „mindezek hatására a munkások és az alkalmazottak reálbére, a termelőszövetkezeti dolgozók reálkeresete országos átlagban 1—1,5 százalékkal csökkent”. Ebből kiindulva szerényebbek az 1980. évi tervfeladatok is: a belföldi felhasználást már eleve 1 százalékkal, az országos építési-szerelési teljesítményt 2,5—3 százalékkal, a szocialista szektor beruházásait 4—5 százalékkal kevesebbre tervezték, azzal a céllal, hogy az egy lakosra jutó reáljövedelmet az 1979. évi szinten tudják tartani. (Összehasonlításként: 1978-ban az országos építési-szerelési teljesítmény 5 százalékkal, az egy lakosra jutó átlagos nominál jövedelem 7,5—8 százalékkal, az egy lakosra jutó reáljövedelem pedig 3 százalékkal növekedett.)

A márciusra összehívott kongresszusra való készülődés mostani intenzív időszakában is ezeket a feladatokat helyezték előtérbe. A Központi Bizottság december végén nyilvánosságra hozott irányelveiben ezt a következőképpen fogalmazták meg: „A külső gazdasági feltételek, a nemzetközi ár- és értékesítési viszonyok a vártnál is kedvezőtlenebbül alakultak. Gazdasági nehézségeink nagyobbrészt ebből adódnak. Ugyanakkor nem megfelelő ütemben bontakoznak ki a megváltozott külső feltételekhez és az intenzív gazdasági fejlődés követelményeihez igazodó folyamatok. A szükségesnél és a lehetségesnél lassabban korszerűsödik a termelési- és termékszerkezet, nem javult kielégítően a hatékonyság, a minőség. Ebben hazai munkánk gyengeségei, az irányítás és a végrehajtás fogyatékosai mutatkoznak meg. Mindezek együttes hatására a V. ötéves terv főbb előirányzatai nem a tervezett mértékben teljesülnek.”

Ezért lesz a kongresszust megelőző össznépi vitának és magának a kongresszusnak alapvető feladata a fenti célok elérése, a várt és tervezett átalakítás befejezése és ezzel az egész gazdasági mechanizmus átalakítása. Nem újdonság, hogy e feladat megoldását „mint a központi irányításnak, mind a vállalatok, szövetkezetek önállóságának, kezdeményező ké-

peességének egyidejű erősítésével” képzelik el. Újdonság viszont, hogy a gazdaságirányítás mechanizmusában néhány változást akarnak eszközölni, a vállalatok önállóságát pedig szakadatlanul erősíteni kívánják.

Az irányítás mechanizmusának javításában, csak egyik irány a fogytékosságok kiküszöbölése, amiről az Irányelvek a következőket mondják: „Szükséges, hogy egyaránt erősödjék a központi irányítás és a helyi önállóság. Továbbá az is, hogy egyszerűsítsük és gyorsítsuk az ügyintézt. A döntési rendszerben és a végrehajtásban szűnjenek meg az indokolatlan párhuzamosságok, a túlszabályozás és érvényesüljön jobban az egyéni felelősség.” A másik irány bizonyos konkrét feladatok szorgalmazása. Például a hatodik ötéves népgazdasági terv előkészítése, abból kiindulva, hogy a nemzeti jövedelem a korábbi időszakhoz képest csak mérsékeltebben növekedhet. Ennek keretében a terv alapvető céljának és kiindulópontjának tekintik, hogy az iparnak, mindenekelőtt a feldolgozó iparnak elsősorban azok az ágai fejlődjenek, amelyek kevésbé anyag- és energiaigényesek, és gazdaságos exportnövelést, illetve import-megtakarítást, nagyobb népgazdasági jövedelmet tesznek lehetővé. E konkrét feladatok körébe tartozik az is, hogy a megváltozott és módosult keretek között a népgazdaság termelő alapjainak műszaki fejlesztését a beruházások korábbinál mérsékeltebb növelése mellett is biztosítani kell. Nagy erőfeszítéseket követel ezenkívül az életszínvonal és a reáljövedelem eddigi szintjének fenntartása is.

A konkrét feladatokon túlmenően az Irányelvek három lényeges új mozzanatot is tartalmaznak a tavaly megindult és az idén fölgyorsuló hatalmas átalakító munkával kapcsolatban. Az első, amelyet a magyar dolgozók a legjobban megéreznek, és amelyet az új esztendő elején bekövetkezett új árnövelés is érzékeltet, az árak további alakítása, abban az irányban, amelyet az Irányelvek így fogalmaznak meg: „A gazdasági fejlődés fontos feltétele, hogy az árrendszer célszerű gazdasági döntésekre és ésszerű felosztásra készítessen. A termelői árak fejezzék ki jobban a világpiac árváltozásait, ösztönözzenek a hatékonyság növelésére, a műszaki fejlesztésre, a minőség javítására és takarékosagra. A termelői árak mozgása a jövőben is hatással lesz a fogyasztói árak alakulására.”

A másik lényeges újdonság: „a gazdaságtalan, tartósan veszteséges termelést a társadalmi érdekekkel összhangban, a munkaerő és az eszközök tervszerű átcsoportosításával gazdaságossá kell tenni vagy fokozatosan meg kell szüntetni”, ami valójában a vállalatok gazdálkodási rendszerének gyökeres átalakítását és a vállalatok helyzetének lényeges megváltozását jelzi. A harmadik újdonság, amelynek szintén messzemenő hatása lehet a magyarországi dolgozók mindennapos életére és a munkához, a gazdálkodáshoz való viszonyára: a racionálisabb munkaerő-gazdálkodás, amit az Irányelvek így fogalmaznak meg: Az előttünk álló feladatok megoldásához elengedhetetlen a munkaerőnek a jelenleginél hatékonyabb foglalkoztatása. Nagyobb összhangot kell teremteni a munkahelyek száma és a rendelkezésre álló munkaerő között. A szabad munkavállalás

jogának tiszteletben tartásával ösztönözni kell, hogy a munkahelyek egyéni megválasztása jobban igazodjék a népgazdaság szükségleteihez. A termelési és termékszerkezet átalakításával összhangban gondoskodni kell a munkaerő üzemen belüli és üzemek közötti szervezett átcsoportosításáról, átképzéséről.”

A vállalati önállóság anyagi alapjának erősítésénél pedig a következőket kell megemlíteni:

1) a vállalat nagyobb fokú gazdasági érdekelttsége a jövedelemelosztási rendszer révén, hogy „a gazdálkodás eredményessége tükröződjék jobban a vállalatok saját alapjainak, valamint a dolgozók teljesítményének alakulásában”,

2) a dolgozók ösztönzésének, anyagi érdekelttségének fokozása, azzal a szándékkal, hogy: „a bér- és jövedelempolitika az eddiginél eredményesebben ösztönözzön a társadalom számára hasznos, jobb minőségű, fegyelmezett munkára. Mind a dolgozók, mind a népgazdaság érdekében a jelenleginél szélesebb körben kell alkalmazni a teljesítménybérezést. A keresetek a valóságos teljesítmények alapján differenciálódjanak, és segítsék elő a munka termelékenységének a gyorsabb növekedését.”

*

A magyarországi kommunisták, de az egész ország népe is a kongresszusig hátralevő időt az új feladatokra való felkészülés jegyében tölti el. Az országos vita — a mérlegkészítés és bíráló felmérés — eredményeként fogalmazza majd meg ezeket a feladatokat a Magyar Szocialista Munkáspárt márciusi XII. kongresszusa.